

Handleiding

Organiseren van een workshop met de Adaptatiepiramide

Een praktische gids voor organisatoren

December 2025

Inhoud

1. Wat is de adaptatiepiramide en wat kan je ermee?-----	3
1.1. Wat is de adaptatiepiramide? -----	3
1.2. Wat kan je met de adaptatiepiramide? -----	4
1.3. Wie is de doelgroep?-----	5
2. Hoe ziet een workshop met de adaptatiepiramide eruit?-----	6
3. Hoe organiseer ik een workshop met de adaptatiepiramide? -----	7
3.1. Vooraf-----	7
3.1.1. Maak keuzes over de insteek en invulling van de workshop -----	7
3.1.2. Pas de inhoud van de workshop aan in de begeleidende PowerPoint-----	8
3.1.3. Nodig tijdig deelnemers uit voor de workshop-----	8
3.1.4. Bereid de benodigde workshopmaterialen voor-----	9
3.2. Tijdens-----	11
3.3. Na afloop -----	12
3.3.1. Verwerken van resultaten met behulp van de digitale Adaptatiepiramidetool ----	12
3.3.2. En verder? -----	14
4. Welke materialen heb ik tot mijn beschikking? -----	15
5. Verder lezen -----	15
6. Colofon -----	15

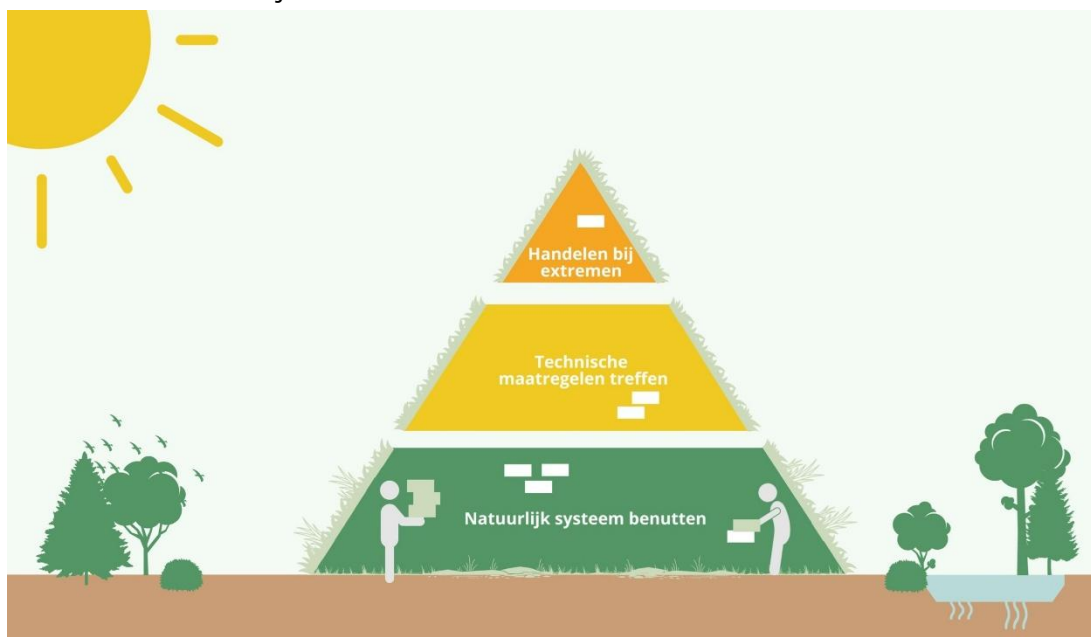

1. Wat is de adaptatiepiramide en wat kan je ermee?

Nederland werkt aan een klimaatbestendig systeem dat tegen een stootje kan. Maar hoe weet je nu of je goed bezig bent? Om daar beter zicht op te krijgen, is de adaptatiepiramide ontwikkeld. Deze visuele methode kan helpen om samen een eerste beeld te krijgen in vragen als: Liggen we met het huidige klimaatadaptatiebeleid op koers? Stellen we de juiste doelen en kiezen we de juiste maatregelen om het tempo van klimaatverandering bij te houden? Moeten we bijsturen? Werken we wel echt aan een robuust klimaatbestendig systeem? De adaptatiepiramide helpt om het begrip klimaatadaptatie, en ook de doelen en maatregelen in een kader te plaatsen en vormt daarmee een praatplaat om het gesprek hierover op gang te brengen.

1.1. Wat is de adaptatiepiramide?

De adaptatiepiramide bestaat uit drie lagen die belangrijk zijn bij klimaatadaptatie. Van beneden naar boven zijn dat: het natuurlijk systeem benutten, technische maatregelen treffen en handelen bij extremen.

Visualisatie van de adaptatiepiramide.

Een robuuste adaptatiepiramide bestaat uit alledrie de lagen en heeft een stevige basis: het natuurlijk systeem en de sponswerking van een gebied worden ten volle benut. Dat betekent dat het water- en bodemsysteem het fundament vormt bij de inrichting. Maar het natuurlijk systeem kan ons niet tegen alle klimaatextremen beschermen. Daarom moeten we ook technische of incrementele maatregelen nemen. Met incrementeel bedoelen we kleine,

stapsgewijze aanpassingen die bestaande systemen en infrastructuren versterken, voortbouwend op wat er al is. Technische maatregelen treffen is daarom de middelste laag van de piramide. Daarnaast blijft het nodig om voorbereid te zijn op extreme gebeurtenissen door klimaatverandering. Denk aan een extreme hittegolf, een ongecontroleerde natuurbrand of een overstroming. Onze inwoners, bedrijven, instellingen en hulpdiensten moeten op zulke situaties voorbereid zijn en weten wat ze dan moeten doen. Dat is in de piramide de bovenste laag. Ook moeten ze zich er bewust van zijn dat we niet alle extreme gebeurtenissen kunnen oplossen en dat er risico's zijn die we moeten accepteren. Maar dit 'restrisico' is wel lager als de basis van het klimaatbestendig systeem stevig is.

Het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) gebruikt de adaptatiepiramide de komende jaren als hulpmiddel om landelijk het definiëren van adaptatiedoelen te stimuleren. Hiervoor zullen consultants workshops verzorgen met de adaptatiepiramide voor de verschillende DPRA-werkregio's.

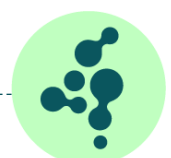
1.2. Wat kan je met de adaptatiepiramide?

De adaptatiepiramide kan helpen bij verschillende vraagstukken en is in workshops met verschillende partijen goed te gebruiken om inzicht te krijgen en het gesprek te voeren. Het is een hulpmiddel voor het bepalen van de strategie. De adaptatiepiramide is ook een hulpmiddel in de risicodialoog over klimaatadaptatie naast de handvatten die gegeven worden in de Handreiking Dialogen¹. Hieronder volgen voorbeelden en inspiratievragen voor een workshop met de adaptatiepiramide.

De adaptatiepiramide kan helpen om:

- Doelen van klimaatadaptatie concreter te maken;
 - Je kunt de adaptatiepiramide gebruiken tijdens gesprekken over de doelen die je stelt voor klimaatadaptatie. De piramide kan bijvoorbeeld helpen om samen concrete doelen voor klimaatadaptatie te formuleren.
 - Maar je kunt hem ook gebruiken om samen te beoordelen of de huidige doelen moeten worden bijgesteld om toe te werken naar een klimaatrobuust systeem.
- Klimaatadaptatiebeleid (doelen en maatregelen) te monitoren, evalueren en bij te sturen.
- Maatregelen voor klimaatadaptatie vanuit verschillende sectoren in kaart te brengen en te structureren in een behulpzaam overzicht
- Collega's te betrekken en mee te krijgen met adaptatieopgaven;
- Samenwerking op klimaatadaptatie in de regio te stimuleren;
- Samen met verschillende partijen zicht te krijgen op waar jullie staan;
- Samen te bepalen wat er anders moet om het systeem klimaatrobuuster te maken;
- Inzicht te krijgen in welke doelen zijn vastgelegd in lokaal/regionaal beleid en hoe dit

¹ <https://klimaatadaptatienederland.nl/handreiking-dialogen/>

ingevuld is. Bijvoorbeeld:

- Hoe is een vastgesteld (regionaal) beleid, zoals een ondertekend bouwconvenant, ingevuld?
- Welke doelen voor klimaatadaptatie zijn vastgelegd in de Omgevingsprogramma's en hoe wordt hier invulling aan gegeven?
- Op bestuurlijk niveau klimaatadaptatie te bespreken: Waar sta je? Waar wil je heen? Is er een koerswijziging nodig?

1.3. Wie is de doelgroep?

Veel verschillende organisaties kunnen met de adaptatiepiramide aan de slag, maar de primaire doelgroep zijn ambtenaren bij decentrale overheden. Bijvoorbeeld met als doel betere integrale samenwerking op klimaatadaptatie binnen de eigen organisatie, of bij regionale samenwerking. Ook kan de adaptatiepiramide goed gebruikt worden met bestuurders.

Workshop met de adaptatiepiramide met de gemeente Wageningen.

2. Hoe ziet een workshop met de adaptatiepiramide eruit?

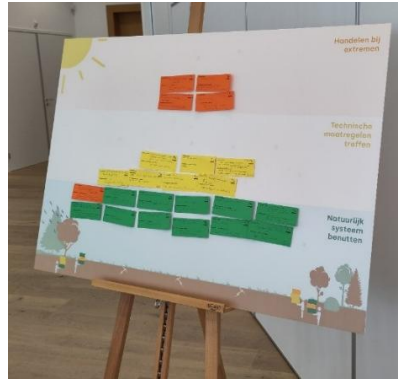
Een workshop met de adaptatiepiramide is interactief. De deelnemers bouwen samen aan de adaptatiepiramide met behulp van het workshopmateriaal. Op een groot bord waarop de drie lagen van de adaptatiepiramide zijn weergegeven, plaatsen deelnemers 'bouwstenen' voor de piramide. Deze bouwstenen zijn kaartjes met bestaande maatregelen en doelen. Door de piramide via de bouwsteentjes samen te stellen, ontstaat inzicht in de opbouw en richting van het klimaatadaptatiebeleid. Daarnaast zijn er 'kansenkaarten' met voorbeeldmaatregelen per klimaatrisico die inspiratie geven voor een evaluatie en verbetering van het beleid.

De duur van de workshop hangt af van het aantal rondes en de te behandelen thema's en varieert van twee tot vier uur. Deelnemers kunnen bijvoorbeeld een piramide bouwen waarin al het adaptatiebeleid samenkomt. Zij kunnen er ook voor kiezen om een piramide te maken per klimaatrisico (hitte, droogte, wateroverlast, overstromingen) of bijvoorbeeld per wijk. De adaptatiepiramide kan gericht worden op het beleid van één organisatie (bijvoorbeeld een gemeente) of op een samenwerking van organisaties (bijvoorbeeld rondom hitte).

Een workshop met de adaptatiepiramide bestaat bijvoorbeeld uit de volgende onderdelen:

1. **Welkom en introductie** van het doel van de workshop en de te beantwoorden hoofdvragen of leidende vragen (10 min)
2. **Uitleg van het concept** van de adaptatiepiramide (10 min)
3. **Inzicht in de lokale gevolgen van klimaatverandering** (bijvoorbeeld op de thema's wateroverlast, droogte, hitte en overstroming) Gebruik hiervoor informatie uit de Klimateffectatlas of andere stresstestkaarten of bespreek kort lokale ervaringen en knelpunten die bekend zijn in jouw gebied en/of bij de deelnemers aan jouw workshop. (10 min)
4. **Samen bouwen aan de adaptatiepiramide:**
 - o Eerste ronde waarin deelnemers adaptatiedoelen/maatregelen op de bouwsteentjes schrijven en hiermee een adaptatiepiramide bouwen. (15 min voor één thema)
 - o Plenaire bespreking van de opbrengst en de gevormde adaptatiepiramide. (15 min voor één thema)
 - o Eventuele tweede ronde (30 – 60 min)
 - met DPRA-kansenkaarten
 - andere kansenkaarten
 - of andere vragen/stickertjes
5. **Afronding** (30 min)
 - o Beantwoording van de hoofdvragen
 - o Bepalen van vervolgstappen

Links: workshop met de adaptatiepiramide met gemeente Renkum. Rechts: adaptatiepiramide van de gemeente Wageningen voor het thema droogte.

3. Hoe organiseer ik een workshop met de adaptatiepiramide?

3.1. Vooraf

3.1.1. Maak keuzes over de insteek en invulling van de workshop

In de voorbereiding is het goed om te beginnen met het bepalen van je eigen insteek en invulling van de workshop. Hiervoor moeten bepaalde keuzes gemaakt worden, zoals:

- Wat is het doel van de workshop?
- Wat zijn de belangrijkste vragen?
- Welk(e) adaptatiethema('s) wil je behandelen?

Doel van de workshop

Bedenk vooraf goed wat jouw doel is met de workshop. Zie hiervoor ook de voorbeelden beschreven in paragraaf 1.2. Bedenk vervolgens of je je met name wil focussen op (concrete) doelen of op maatregelen?

- Focus op doelen: de adaptatiepiramide biedt een raamwerk voor een gebalanceerde set aan doelen. Dit kan helpen bij het opstellen van beleid of het evalueren van bestaand beleid.
- Focus op maatregelen die je inzet om gestelde doelen te bereiken: biedt inzicht in 'waar sta je nu?' op het gebied van uitvoering en de concrete invulling van doelen.

Belangrijkste vragen

Bedenk wat met betrekking tot het doel de belangrijkste vragen zijn die leidend gaan zijn in de workshop. Voorbeelden zijn:

- Wat zijn onze doelen op adaptatie? En welke ontbreken?
- Welke adaptatiemaatregelen nemen we? En welke ontbreken? – zie keuze hierboven
- Hoe integraal werken we aan klimaatadaptatie?

- Hoe breed wordt klimaatadaptatie gedragen binnen de organisatie en waar ligt onze focus?
- Wat doen we vanuit onze eigen disciplines en (beleids)programma's aan klimaatadaptatie? En wat ontbreekt?
- Wat is onze rol als organisatie en waar ligt onze verantwoordelijkheid? En welke rollen/verantwoordelijkheden hebben andere organisaties en overheden in onze regio? En waar moeten/kunnen we samenwerken?
- Hoe ziet onze adaptatiepiramide er nu uit, en naar welke vorm willen we toewerken? Van welke technische oplossingen kunnen we natuurlijke oplossingen maken?

Adaptatiethema's

Bedenk aan welke klimaatthema's je wil werken: Wil je een adaptatiepiramide bouwen voor wateroverlast, voor droogte, voor hitte en/of voor overstromingen? Ook kun je ervoor kiezen om een algemene adaptatiepiramide te bouwen voor klimaatadaptatie (dus één piramide voor zowel wateroverlast, droogte, hitte als overstromingen). Dit heeft als voordeel dat doelen/maatregelen die bijdragen aan meerdere thema's in één keer opgehaald worden, waardoor de workshop minder in herhaling valt. Bovendien kunnen bepaalde klimaatthema's minder relevant zijn voor sommige domeinen.

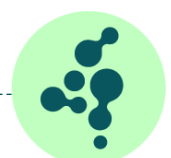
3.1.2. Pas de inhoud van de workshop aan in de begeleidende PowerPoint

Pas de inhoud van de workshop aan op basis van de hierboven genoemde keuzes en de lokale context. De volgende onderdelen van de workshop kan je eenvoudig aanpassen in de begeleidende PowerPoint presentatie van de workshop:

- Introductie van het doel van de workshop en de te beantwoorde hoofdvragen of leidende vragen;
- Inzicht in de lokale gevolgen van klimaatverandering, bijvoorbeeld op de thema's wateroverlast, droogte, hitte en overstroming;
- Specifieke te behandelen reflectievragen voor de plenaire bespreking van de adaptatiepiramides; Een aantal voorbeeldvragen voor tussentijdse reflectie zijn:
 - Wat zien we, wat valt op?
 - Wat missen we?
 - Willen we iets anders doen?
 - Op welke laag ligt de focus?
 - Vormt dit een stabiele of instabiele piramide?
 - Welke werkvelden dragen bij?
 - Welke doelen hebben we?
 - Welke maatregelen nemen we?
 - Is dit het gewenste beeld?
 - Waar willen we heen?
- Afronding van de workshop door middel van het beantwoorden van de gestelde hoofdvragen en het bepalen van de vervolgstappen.

3.1.3. Nodig tijdig deelnemers uit voor de workshop

- Wie kan je uitnodigen? In het geval van een gemeente, alle afdelingen/domeinen,

zoals: water, groen, RO, sociaal, handhaving, veiligheid, wonen, realisatie, etc.. Een brede groep aan deelnemers zorgt voor een meer integrale benadering van de workshop en helpt bij het creëren van meer draagvlak/eigenaarschap van het onderwerp klimaatadaptatie. Wie je uitnodigt, hangt dan ook nauw samen met de specifieke invulling van de workshop. Je kunt ook partijen van buiten de gemeente uitnodigen voor een nog integraler beeld.

- Uitnodiging:
 - Vraag deelnemers vooraf in te lezen in het concept van de adaptatiepiramide. Hiervoor kun je het artikel over de adaptatiepiramide en/of de flyer meesturen (zie materialen).

3.1.4. Bereid de benodigde workshopmaterialen voor

De benodigde workshopmaterialen zijn:

- **Achtergrondposter(s) van de adaptatiepiramide:** op deze achtergrondposter(s) zal/zullen de adaptatiepiramide(s) gebouwd worden.
 - Per te behandelen adaptatiethema is een achtergrond nodig.
 - Kies je ervoor om één overkoepelende adaptatiepiramide te bouwen, dan heb je één (neutrale) achtergrond nodig.
 - De achtergrondposters zijn te printen op A0 formaat: we raden aan dit formaat ook aan te houden, zodat je voldoende ruimte hebt voor het bouwen van de piramide.
 - Wil je een achtergrond die je vaker kunt gebruiken? Of die je ergens neer kunt zetten? Je kan de poster ook laten printen op een (stevig) foambord.

Voorbeeld van een achtergrondposter van de adaptatiepiramide. De getoonde achtergrondposter is de neutrale variant die bijvoorbeeld gebruikt kan worden bij het behandelen van meerdere thema's in een sessie.

- **Bouwsteentjes:** met deze papieren invulsteentjes bouwen de deelnemers de adaptatiepiramide.
 - Op de bouwsteentjes staan standaard de volgende invulvelden: naam deelnemer, concreet doel en maatregel om dit doel te bereiken.
 - Bij een overkoepelende adaptatiepiramide staan ook de adaptatiethema's als aankruishokjes op de bouwsteentjes.
 - Om beter invulling te geven aan de eigen doelen/behoefte van de workshop, kun je ook eigen bouwsteentjes maken met zelf te bepalen invulvelden. Bijvoorbeeld een invulveld om naar een relevant beleidsdocument te kunnen verwijzen.
 - Je kunt drie setjes bouwsteentjes printen op gekleurd papier, overeenkomstig met de drie lagen van de piramide.

Je naam:

Concreet doel:

Maatregel om dit doel te bereiken:

Thema('s):

☐ Wateroverlast ☐ Hittestress ☐ Droogte ☐ Overstromingen

Voorbeeld van een bouwsteentje van de adaptatiepiramide. Het getoonde bouwsteentje is de overkoepelende variant die bijvoorbeeld gebruikt kan worden bij het behandelen van meerdere thema's in een sessie.

- Eventueel: **Kansenkaarten.** Dit zijn ingevulde bouwsteentjes die in een aparte ronde van de workshop behandeld kunnen worden om de adaptatiepiramide verder aan te vullen.
 - Bij de workshopmaterialen zit een set aan **DPRA-Kansenkaarten**, op basis van een landelijk opgestelde set aan doelen die decentrale overheden kunnen gebruiken ter inspiratie en als handvat.
 - Je kunt ook zelf kansenskaarten maken, bijvoorbeeld op basis van regionale doelen, zoals een ondertekend regionaal bouwconvenant.

- KANSENKAART -

Handelen bij extremen

Doel: Voor vitale en kwetsbare functies is het (rest)risico op wateroverlast geaccepteerd en is men voorbereid op situaties van wateroverlast.

Subdoel: Eigenaren en de overheid zijn zich bewust van de risico's rondom vitale en kwetsbare functies en beschikken over een actueel calamiteitenplan voor wateroverlast.

Maatregel om dit doel te bereiken:

Voorbeelden: Voorlichting risico's wateroverlast en beschikbaar stellen relevante informatie (o.a. open data, stresstesten) / Uitwerken calamiteitenplan / Opbouw voorraad en voldoende capaciteit inzetbare pompen en noodvoorzieningen.

Voorbeeld van een DPRA-Kansenkaart.

- **Posterbuddies** voor het opplakken van de bouwsteentjes op de achtergrondposter(s).
- Setjes **pennen**

Links: plakken van ingevulde bouwsteentjes op de achtergrondposter van de adaptatiepiramide met het thema overstromingen. Rechts: een overkoepelende adaptatiepiramide, aangevuld met DPRA-Kansenkaarten.

3.2. Tijdens

Enkele Tips & Tricks voor tijdens de workshop:

- Zorg voor een onafhankelijke moderator. Hierdoor kan de organisator (vaak een beleidsmedewerker klimaatadaptatie) zelf actief deelnemen aan de workshop. Ook kan een onafhankelijke moderator makkelijker bepaalde discussies afbakenen om de tijd te bewaken.
- Soms is het lastig te bepalen in welke laag van de piramide een doel of een maatregel valt. De volgende vragen kunnen dan helpen:
 - Bevordert het doel/de maatregel de werking van natuurlijke processen en wordt er zoveel mogelijk gehandeld in lijn met het natuurlijk systeem?
> Laag: Natuurlijk systeem benutten
 - Maakt het doel/de maatregel ons op een grotere schaal op de langere termijn minder kwetsbaar voor klimaatverandering?
> Laag: Natuurlijk systeem benutten
 - Zorgt het doel/de maatregel ervoor dat het systeem technisch geoptimaliseerd wordt en we er weer even tegenaan kunnen?
> Laag: Technische maatregelen treffen
- Ook het onderscheid tussen doelen en maatregelen kan in de praktijk lastig zijn.
 - Doelen: geven vorm aan je beleidsambities. Doelen geven aan **wat** je wilt bereiken, maar geven niet zozeer invulling aan hoe je dat wilt bereiken. Het liefst wil je dat doelen zo concreet mogelijk geformuleerd zijn, zodat ze ook te monitoren zijn.
 - Maatregelen: zijn vaak praktisch van aard en geven een verdere invulling aan **hoe** je bepaalde doelen gaat bereiken.

Links: gebouwde adaptatiepiramides van de gemeente Leusden. Rechts: bouwen van de adaptatiepiramide tijdens workshop in Wageningen.

3.3. Na afloop

3.3.1. Verwerken van resultaten met behulp van de digitale Adaptatiepiramidetool

Na de workshop kunnen de resultaten verder worden uitgewerkt in de [digitale Adaptatiepiramidetool](https://www.adaptatiepiramide.nl/?area=gel) (<https://www.adaptatiepiramide.nl/?area=gel>). Het is aan te raden om dat te doen, omdat de piramide die tijdens de workshop is opgebouwd vaak een aantal dubbelingen bevat. Ook kunnen er kleine onduidelijkheden of verschillen in interpretatie zijn, bijvoorbeeld in doelen en maatregelen. In de digitale tool kun je mooi opgemaakte adaptatiepiramides maken voor de vier adaptatiethema's. Deze piramides kun je vervolgens exporteren als een PNG-afbeelding, delen met anderen door de link te kopiëren of exporteren als data.

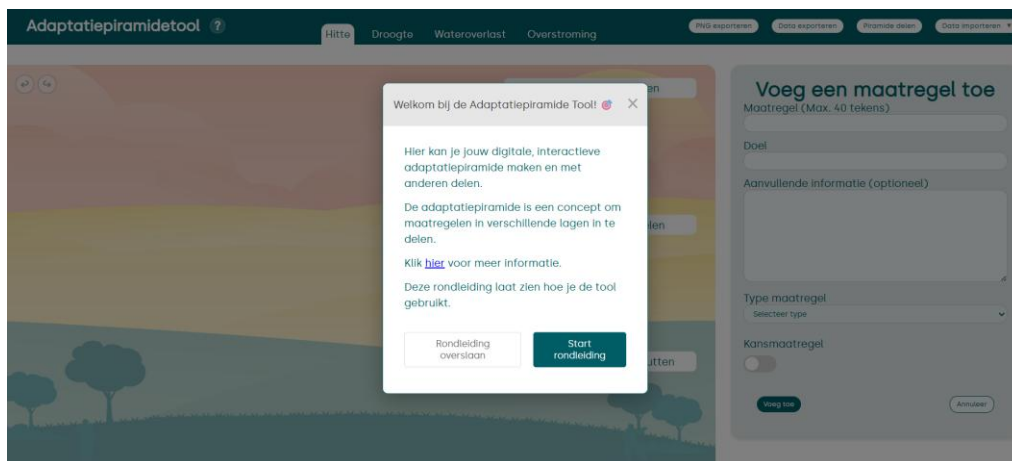
Enkele tips voor de Adaptatiepiramidetool:

- Volg de rondleiding binnen de app: de rondleiding laat zien hoe de app werkt en hoe je ermee aan de slag kunt. Wil je de rondleiding nogmaals raadplegen? Klik dan op de '?' in de bovenste balk.
- Er zijn verschillende manieren om bouwsteentjes in de piramides van de tool in te voegen:
 - Je kunt bouwsteentjes handmatig één voor één in de app invoeren via het invoerveld aan de rechterzijde.
 - Je kunt data importeren via een Excel-bestand. Onder de knop 'data importeren' kun je een Excel-template downloaden die je kunt invullen met de bouwsteentjes van de workshop. Als je dit Excel-bestand vervolgens importeert, komen de bouwsteentjes automatisch in de desbetreffende adaptatiepiramide(s) terecht.

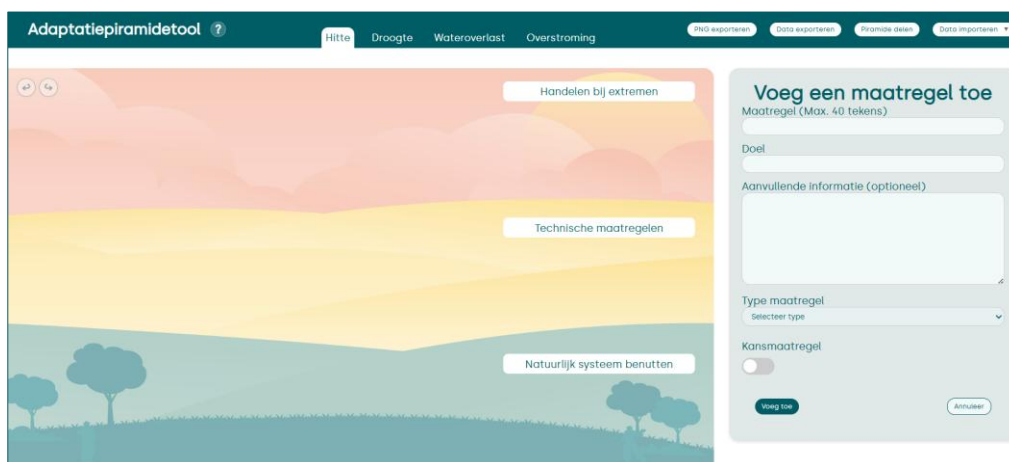
Let op: De bouwsteentjes verschijnen soms als een stapeltje in de linkerhoek van de adaptatiepiramide(s). Deze moet je vervolgens zelf nog naar de gewenste plek verslepen.
- Wil je later verder werken aan je adaptatiepiramide(s)? Dat kan via de opties:

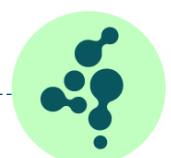
- Exporteer je adaptatiepiramide(s) als data. Je krijgt een Excel-bestand met de informatie van je adaptatiepiramide(s). Als je een volgende keer verder gaat, kun je de data importeren.
- Kopieer/sla de link ergens op, dan kun je een volgende keer verder waar je gebleven was. **Let op:** de link bevat een momentopname van je piramide. Als je vervolgens wijzigingen in de piramide aanbrengt, moet je opnieuw de link kopiëren en opslaan. Met elke wijziging/toevoeging verandert namelijk het adres van de link.
- Wil je de adaptatiepiramide delen? Hiervoor zijn dezelfde opties mogelijk als wanneer je later aan de adaptatiepiramide wilt verder werken, namelijk: klik dan op 'Piramide delen' en kopieer de link om hem door te sturen naar anderen (let op: de link is een momentopname); of exporteer de data naar Excel en deel deze Excel met iemand anders. Diegene kan de Excel digitaal eenvoudig inladen.
- Exporteer je adaptatiepiramide(s) naar een PNG-afbeelding! Een mooie manier om je adaptatiepiramide(s) te communiceren.

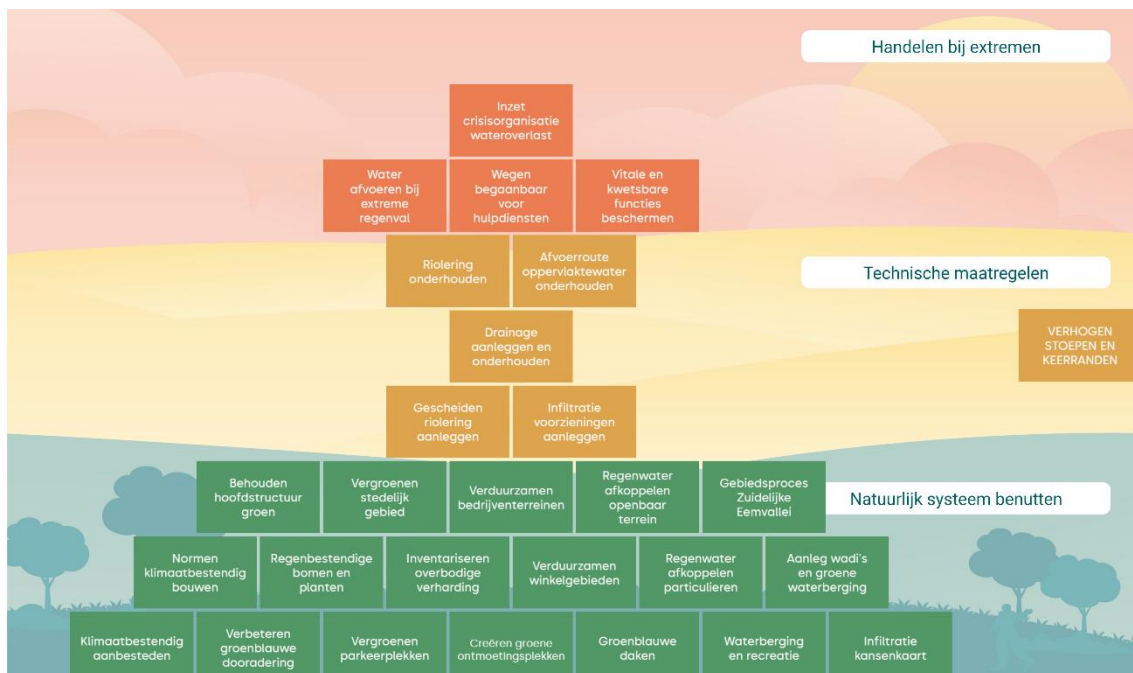

Het welkomtscherm van de Adaptatiepiramidetool.

De Adaptatiepiramidetool: een digitaal canvas om je adaptatiepiramide te bouwen, te delen en op te slaan.

Uitwerking van de adaptatiepiramide via de Adaptatiepiramidetool voor het thema wateroverlast voor de gemeente Soest. Het bouwsteentje aan de rechterkant betreft een gedefinieerde kansencarta.

3.3.2. En verder?

Het is aan jou of/hoe je vervolg wilt geven aan de workshop en hoe je om wilt gaan met de resultaten van de adaptatiepiramide. Hieronder benoemen we een aantal opties:

- Deel de resultaten van de adaptatiepiramide met collega's/breder met je organisatie.
 - Je kunt hiervoor de geëxporteerde PNG-afbeelding van de Adaptatiepiramidetool gebruiken.
 - Je kunt ook de poster/foambord van de ruwe adaptatiepiramide die tijdens de workshop gebouwd is breder delen met de organisatie. Hang de poster bijvoorbeeld ergens op met de uitnodiging om aan te vullen. Zo betrek je nog meer collega's.
- Organiseer een vervolgworkshop met de adaptatiepiramide.
 - Je kunt met dezelfde deelnemers een verdiepende sessie organiseren, bijvoorbeeld om specifiek beleid onder de loep te nemen of stil te staan bij bijvoorbeeld een specifieke gebiedsontwikkeling (afwegen van risico's).
 - Je kunt ook vervolgworkshop(s) organiseren voor een andere doelgroep, bijvoorbeeld een workshop met het bestuur/College/Raad, of met andere stakeholders, zoals bedrijven, provincie, waterschap, vitale partners, veiligheidsregio, en/of inwoners.

4. Welke materialen heb ik tot mijn beschikking?

- PowerPoint Presentatie – Opzet workshop adaptatiepiramide
- Achtergrondposters van de adaptatiepiramide, in de volgende versies:
 - Droogte
 - Hitte
 - Overstromingen
 - Wateroverlast
 - Overkoepelend (neutraal)
- Bouwsteentjes, in de volgende versies:
 - Standaard met focus op Doel
 - Standaard met focus op Maatregel
 - Overkoepelende adaptatiepiramide (geschikt voor toepassing bij één overkoepelende adaptatiepiramide)
- Kansenskaarten DPRA Doelen
- Digitale Adaptatiepiramidetool (<https://www.adaptatiepiramide.nl/?area=gel>)

5. Verder lezen

Wil je meer informatie? Over de adaptatiepiramide zijn meerdere artikelen verschenen:

- [De adaptatiepiramide: hulpmiddel voor koersbepaling richting veerkrachtige klimaatadaptatie, Stadswerk \(2024\)](#)
- [Concrete doelen voor ruimtelijke adaptatie, de volgende stap naar een klimaatbestendig Nederland, Water Governance \(2024\)](#)
- [How to stop being surprised by unprecedented weather, Nature Communications \(2025\)](#)

6. Colofon

Toepassing: De workshopmethode van de adaptatiepiramide is vrij toe te passen en de workshopmaterialen zijn vrij te gebruiken.

Versie: December 2025

De adaptatiepiramide en de bijbehorende workshopmaterialen zijn ontwikkeld door stichting Climate Adaptation Services. Deze handleiding en het workshoppakket voor de adaptatiepiramide zijn ontwikkeld vanuit een project in samenwerking met Vallei en Veluwe Klimaatbestendig, en in opdracht van de provincie Gelderland. De workshops en de materialen zijn getest in samenwerking met de volgende gemeenten: Leusden, Nijkerk, Renkum, Soest en Wageningen.

